

Anton Bozanić

**BISKUP ANTUN MAHNIĆ I HRVATSKI KATOLIČKI
POKRET – INICIJATIVE I OSTVARENJA U JAVNOM
ŽIVOTU**

Dr. sc. Anton Bozanić

UDK: [261.12MAHNIĆ, A.] + 282[256+266.5+267]
(497.5)"190/192"[316.653+659.4]

Pregledni rad

Angažiranje biskupa Antuna Mahnića na raznim područjima, kao što su spisateljsko, izdavačko, prosvjetno, socijalno, političko, zatim rad oko afirmacije staroslavenskog liturgijskog jezika, a posebice njegovo organiziranje i usmjeravanje Hrvatskoga katoličkog pokreta, poprimilo je izrazitu oznaku javnog djelovanja. U tom je vidu biskup pokrenuo brojne inicijative, od kojih su mnoge ostvarile vidljive rezultate. Stoga u ovom članku želimo slijediti njegove poticaje i ostvarenja u javnom životu.

Ključne riječi: Hrvatski katolički pokret, javni život, kršćanska načela, mass-mediji, socijalno djelovanje.

* * *

Uvod

Ovdje govorimo o prisutnosti i djelovanju Crkve u javnosti. Naglasak je na javnom djelovanju. Ovim izlaganjem ulazimo u ono što se je već zbilo u prošlosti. Pitamo se: kakvu vrijednost ima za nas govor o prošlim događajima na koje ionako ne možemo više utjecati ili ih ispravljati? Ako promatramo povijest kao nabrojanje činjenica, onda ne bi imalo smisla o njima ovdje razglabati. Ali ako prepoznaje izazove na koje su ljudi nailazili u javnom životu i razumijemo povijesne odgovore na postavljene izazove, onda možemo od povijesnih događanja nešto i naučiti. Na samom početku želimo naglasiti kako je Hrvatski katolički pokret (dalje: HKP) po svojoj pojavnosti i djelovanju poprimio oznaku javnog očitovanja i djelovanja. Početak i razvoj Hrvatskog katoličkog pokreta usko je vezan uz ime

krčkog biskupa Antuna Mahnića. Stoga se najprije zaustavimo malo na Mahniću.¹

1 Mahnić u slovenskoj javnosti

Prije dolaska na Krk Mahnić je djelovao u slovenskoj javnosti. U slovenskoj javnosti Mahnić nije bio toliko uočljiv kao profesor Novoga zavjeta, već kao javni radnik, pisac brojnih teoloških i literarnih rasprava u slovenskim crkvenim i civilnim glasilima, pokretač, pisac i vlasnik revije *Rimski katolik*,² utemeljitelj izdavačke kuće Leonove družbe, čovjek jasnih ideja i pobornik antiliberalne orijentacije, nerijetko i polemičar u tonu. On je u slovenskoj javnosti tvorac slogana "ločitev duhov", "razdiobe duhova".³ Aleš Ušeničnik će ga prozvati "olujom s Krasa".⁴

Kako bi se manifestativnim zahvatom pripomoglo "razdiobi duhova", Mahnić je svojim pisanjem uporno inzistirao da se u Ljubljani organizira sveslovenski katolički stup koji bi imao "pružiti Slovincima katolička načela kao putokaz u javnom životu"⁵. Skup je održan 30. i 31. VIII. 1892. u Ljubljani, a Mahnić je na njemu održao svečani govor. Među rezolucijama usvojena je većina njegovih ideja. Taj je skup odigrao vrlo važnu ulogu u daljnjem slovenskom vjerskom životu. Na njemu je osnovana Slovenska ljudska stranka, po uzoru na slične kršćansko-socijalne stranke na europskom Zapadu. Slovenska kulturna povijest označila je vrijeme Mahnićeve javnog djelovanja njegovim vlastitim izrazom "ločitev duhov".⁶

2. Afirmacija staroslavenskog liturgijskog jezika

Sam prelazak Mahnićeve iz Gorice u Krk djelovao je zbudjujuće i znakovito. Naime, u to se doba na krčko-istarskom kraju rasplam-

1 Više o Mahnićeveve pastoralnom djelovanju vidi: A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb-Krk, 1991.

2 Časopis *Rimski katolik* izlazio je u Gorici od god. 1888-1896.

3 Vidi. F. ERJAVEC, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Ljubljana, 1928, str. 22.

4 Vidi. A. UŠENIČNIK, Dr. Anton Mahnić kot Filozof, u: *Čas*, XV(1921), str. 147-148.

5 A. MAHNIĆ, Načelo. Razmišljanje pred katoliškim shodom, u: *Rimski katolik* IV, str. 195.

6 F. ERJAVEC, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, str. 22.

sala žustra borba oko obrane glagoljice naspram onih koji su je htjeli potpuno potisnuti. Naime, staroslavenski liturgijski jezik sve se više u to vrijeme na društvenom planu vrednovao kao narodna tekovina, a ne toliko kao crkvena stvarnost. Stoga se javnost, zainteresirana za glagoljsku baštinu, pribojavala ponajviše stava novog biskupa prema tom izuzetno osjetljivom kulturno-nacionalnom pitanju.

Povoljno riješivši pitanje liturgijskog jezika, biskup Mahnić potvrdio je sebe kao pastoralnog djelatnika u očima javnosti i stekao određeno povjerenje i naklonost onih kojima je do tada bio zagoneatan, pa možda čak i nepoćudan. Cjelokupna glagoljska kultura utemeljena na tisućljetnoj liturgijskoj uporabi staroslavenskog jezika, dobila je novu vrijednost. Zato je službeni stav lokalne crkvene vlasti prema jeziku liturgije ušao u korelacije s drugim oblicima glagoljske kulture. Ozakonjenjem crkvenoliturgijskog jezika i osnivanjem Staroslavenske akademije Mahnić je uspostavio jedan vid dijaloga između Crkve i svijeta, odnosno Crkve i kulture.

3. Mahnićev socijalni rad

Prije dolaska na Krk Mahnić je živio u Sloveniji. Ondje se već ozbiljno radilo na poboljšanju životnih uvjeta na selu, bio je razvijen sustav za ono vrijeme modernih oblika zadrugarstva. Ujedno i program mlade bečke Kršćanske socijalne stranke, na čelu s Karlom Luegerom, pobudio živo zanimanje mnogih Slovenaca. Mladi svećenik, profesor i sociolog dr. Janez Ev. Krek već je u Ljubljani bio na čelu zadružne zveze i potpuno se posvetio teoretskom i praktičnom gospodarskom i političkom radu⁷.

Nakon izvršene analize stanja na terenu i zauzetog stava prema socijalnom pitanju, biskup Mahnić je krenuo u prvu fazu ostvarivanja naznačenog programa. Najprije je pokrenuo *Pučki prijatelj* kao poučno-gospodarski list s bogatim ilustracijama i pomoću tog glasila krenuo u osnivanje kreditnih zadruga po predlošku W. Raiffeisena s

⁷ Janez Ev. Krek (1865-1917) kao mladi svećenik i pitomac bečkog Augustineuma, dobro je upoznao ondašnja socijalna strujanja i, vrativši se u Sloveniju, razvio je višestruku spisateljsku djelatnost i posebice se angažirao u organiziranju socijalnih tečajeva, novih oblika zadrugarstva i zadružne škole.

neograničenim jamstvom tzv. *posujilnica*. Za rad u zadrugama dao je poučiti svoje svećenike – tečajeve je održavao J. Krek – kako bi se osposobili za taj posao i mogli osnivati voditi zadruge. Uz kreditne zadruge osnivale su se i potrošačko- nabavljачke ili konzumni magazini i proizvođačke zadruge. Najhvažnije su bile ove prve. Djelovanje lista *Pučkog prijatelja* naglo se proširilo zadrugarstvo na cijelom istarskom području. Zadruge su bile od velike pomoći seljacima. Povoljnim kreditima sa strane 'posujilnica' spriječen je daljnji rad lihvara. Lihvarstvo je potpuno nestalo za manje od deset godina po otocima i Istri zahvaljujući Mahnićevim poduzetim akcijama.

4. Borba za hrvatski jezik u školama

U većim mjestima otoka Cresa i Lošinja s miješanim stanovništvom nastavni jezik u školama bio je talijanski. Ali bilo je i mjesta gdje su živjeli gotovo isključivo Hrvati, a imali su talijanske škole. Svećenici su u takvim talijanskim školama držali vjeronauk na hrvatskom jeziku, jer ni sama djeca početnih razreda nisu još razumjela talijanski. Na otoku Unije školska uprava zatražila je g. 1904. od župnika da ubuduće drži vjeronauk hrvatskoj djeci talijanski. Obrativši se na Biskupski ordinarijat, župnik nije dobio dozvolu da može udovoljiti zahtjevu školske uprave. Mahnić se ujedno obratio Namjesništvu u Trst s molbom da se opozove nalog. Nije bilo uspjeha. Školska odluka morala se primijeniti i po drugim sličnim školama. Talijanski zastupnici, među kojima se isticao dr. Bartoli, započeli su tada kampanju protiv Mahnića kao da on uskraćuje pravo školama i talijanskoj djeci⁸. Pokrajinska školska oblast tada je zabranila katehetama dolaženje u talijanske škole po Cresu i Lošinju, a nastavu vjeronauka povjerila je laicima. Ogorčen takvim potezom, Mahnić je iznio problem g. 1906. Austrijskoj biskupskoj konferenciji, a svi su biskupi zajedno uputili spomenicu Ministarstvu prosvjete u Beču.

8 Neposredni povod kampanje protiv Mahnića bio je ispovijedanje djece na hrvatskom jeziku. Mahnić se nije dao smjesti, već je ustrajao u obrani prava hrvatske djece na vjeronauk na materinskom jeziku.

5. Borba za kršćanska načela u javnom životu

5.1 Oblikovanje kršćansko-socijalne struje i preseljenje *Pučkog prijatelja* u Pazin

U prvom razdoblju rad biskupa Mahnića na istarskom području podudara se s programom Hrvatsko-slovenske narodne stranke i njezinih predvodnika. Ali, već oko g. 1907. iskristalizirali su se i izbili na vidjelo različiti stavovi i idejna opredjeljenja onih koji su se zalagali za šire društvene interese. Do tada su Hrvati zajedno sa Slovencima bili okupljeni u jedinstvenoj stranci i, boreći se protiv nacionalizma Talijanske liberalne stranke, tražili su svoja prava. Neki od narodnih zastupnika počeli su usvajati liberalne ideje i ugrađivati ih u nastojanja oko općeg dobra. Tako je kod jednog dijela do tada jedinstvene Narodne stranke prevladala narodno-liberalna struja, koja se u svom radu pozivala na "čisto narodni princip" i prešutno odbacivala sve ono što se nije moglo svesti na programsku formulu. Djelomično je liberalne stavove podupirao list NS i njegov urednik svećenik M. Mandić, a i jedan od vodećih ljudi u Stranki, također svećenik, V. Spinčić.

Na drugoj strani bila je kršćansko-socijalna struja, kojoj je pečat udario biskup Mahnić. Sljedbenici ove struje inzistirali su na izrazitijem angažiranju na socijalnom polju i na uvažavanju katoličkih načela u javnom životu. List *Pučki prijatelj*, putem kojeg se profilirala kršćansko-socijalna struja, nastojao je prigodom prvih izbora s općim pravom glasa g. 1907. utjecati na narod da bira one poslanike koji ispovijedaju kršćanska načela i koji, kao takvi, mogu najbolje zastupati narodne interese⁹. *Pučki prijatelj*, koji je do tada bio zaokupljen isključivo gospodarskim temama, više se trudio oko opće prosvjete na selu i na osposobljavanju seljaka za političko djelovanje¹⁰. Pojačao je svoje izlaženje, od dva na tri puta mjesečno.

Unatoč unutarnjim idejama razilaženjima, Narodna je stranka prema van djelovala ipak kompaktno, te je na izborima g. 1907. postigla znatne uspjehe. S vremenom je sve veći broj svećenika u Istri

⁹ Mahnić je napisao cijeli niz članaka u *Pučkom prijatelju* i u biskupijskom službenom glasilu.

¹⁰ A. MAHNIĆ, Što hoćemo, u: *Pučki prijatelj* III (1907) str. 1-2.

prijanjao uz socijalni rad. Tome je pogodovalo okupljanje u staleškim društvima "Svećeničke zajednice". Na sastancima su svećenici imali prigode čuti predavanja poznatog slovenskog socijalnog radnika J. Kreka o organiziranju socijalnih ustanova po selima.¹¹ U povijesnim se priručnicima djelovanje kršćansko-socijalne struje u Istri pod pokroviteljstvom biskupa Mahnića najčešće naziva "klerikalnim", iako se istodobno relativno dobro organiziranom socijalnom radu – više prešutno nego izričito – priznaje važnost.

Godine 1911. Mahnić je u *Pučkom prijatelju* objavio seriju članaka pod zajedničkim nazivom "Istro čuj naš glas". U njima je htio pokazati kako je liberalni duh dobio u javnom životu Istre povlašteno mjesto, dok se gotovo neprimjetno gura u stranu sve što je vjersko: "Liberalci hoće da malo pomalo uspravaju katoličku svijest u narodu, da se zapriječi svako raspravljanje o vjerskim načelima, pa da se u narodu porodi neka bezbrižnost prema vjeri".¹² A sve se to čini – kako biskup shvaća – tako što se poziva na "čisto narodni princip" i na potrebnu "slogu" u narodu, koju tobože narušava isticanje vjerskog. Pri tome se hvali biskupa Dobrilu kao narodnog čovjeka, a kao da se zaboravlja da je on bio u prvom redu biskup.¹³ Mahnića je najviše zabrinjavala činjenica što se najstariji istarski list NS priklopio takvu gledanju. Zato je energično inzistirao: "...da se na javnim skupštinama i sastancima bez ikakvog izvinjavanja očito i glasno naglasi život našega života, duša naše duše, ono u čemu živimo, mićemo se i jesmo – katoličko načelo".

Na poticaj krčkog biskupa osnovali su svećenici iz okolice Pazina Tiskovno društvo i u Pazinu g. 1911. opremili vlastitu tiskaru. Smatralo se da će Pazin kao centar Istre biti zgodnije mjesto za izdavanje lista negoli Krk i da će imati veći utjecaj na istarska zbivanja. Nakon 12-godišnjeg redovitog izlaženja u Krku, *Pučki prijatelj* je preseljen u Pazin i kao vlasništvo novoosnovanog Tiskovnog društva od 20. IX. 1911. nastavio je izlaziti u neznatno izmijenjenoj formi. Urednik mu je bio pravnik Stojan Brajša. U Pazinu je *Pučki pri-*

11 A. BOZANIĆ, Krški škof Mahnić in Krek, u: *Bogoslovni vestnik* XLVIII, Ljubljana, 1988, str. 53.58.

12 Am. MAHNIĆ, Što kažu naši protivnici, u: *Pučki prijatelj* XII (1911), str. 1.

13 *Isto*, str. 105-106, 113-114, 121-123.

jatelj postao više politički list. Za vrijeme rata nije izlazio. Nastavio je izlaziti g. 1919. Kad je tiskara u Pazinu uništena, prešao je u Trst. Uz prekide je izlazio do početka g. 1929, dok nisu fašističke vlasti zabranile njegovo izlaženje.

5.2 Na polju prosvjete

Po uzoru na slična društva nastavničkih kadrova, osnovali su g. 1897. istarski učitelji zajedničko hrvatsko-slovensko društvo pod imenom *Narodna prosvjeta* sa sjedištem u Pazinu. U Ljubljani je potojala *Zaveza avstrijskih jugoslavenskih učiteljskih društva*, kojoj su pripadala pojedina učiteljska društva iz obližnjeg kraja. Imala je svoje glasilo *Učiteljski tovariš*. Učiteljsko društvo iz Pazina *Narodna prosvjeta* počelo je g. 1906. izdavati istoimeni mjesečnik s oznakom u podnaslovu: "Za školstvo, književnost i prosvjetu". Urednik Ernest Jelušić obavljao je vrlo uspješno svoj posao i nudio čitaocima iz redova učitelja i svećenika korisno štivo prosvjetno-pedagoškog sadržaja. Novim urednikom postao je Josip Bačić, koji je bio predsjednik društva. On je također znao odabrati sposobne suradnike, pa je časopis od broja do broja povećavao krug čitatelja. Kad je Bačić objavio u časopisu poslanicu biskupa Mahnića pod naslovom "Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu",¹⁴ jedan od pretplatnika, posebno iz Kastva, otkazao je primanje lista. Listovi *Učiteljski tovariš* iz Ljubljane i riječki *Novi list* odmah su napali *Narodnu prosvjetu* zbog njezina klerikalizma. Napetosti između liberalnije orijentiranih učitelja i ostalih polako su rasle.

U Pazinu je 4. VI. 1911. održana skupština učiteljskog društva na kojoj je, nakon žustre rasprave, glasovima većine izabran za novog urednika liberalno orijentirani učitelj G. Licul. J. Bačić, do tada predsjednik učiteljskog društva i urednik časopisa, iz prosvjeda je napustio dvoranu, te se zajedno s 33 učitelja odcijepio od *Narodne prosvjete* i formirao novo učiteljsko društvo pod imenom *Hrvatska škola*, koje je trebalo raditi na "katoličkom i narodnom temelju". Mahnić je izričito podupirao stav učitelja Bačića. Tako je nastao ras-

14 A. MAHNIĆ, Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu, u: *Narodna prosvjeta* V, Pazin, 1910, str. 47-50, i str. 76-80.

cjep među učiteljstvom Istre. S nastupom iduće godine počelo je novoosnovano društvo izdavati istoimeni mjesečnik. Pisac povijesti školstva u Istri T. Peruško napisao je o uredniku J. Bačiću da je "imao široko humanističko-literarno obrazovanje, a pristaše škole su imali jasan cilj: prodor na zaostalo selo, dok se liberalna struja lomila između gospodarske Liburnije i seljačke Istre i između jugoslavenskog nacionalizma i lojalnog austrijalizma".¹⁵ Časopis *Hrvatska škola* tiskao se g. 1912. u 400 primjeraka, a primali su ga učitelji i svećenici koji su prema pravilniku mogli biti članovi društva.

Društvo Narodna prosvjeta pristupilo je odmah nakon rascjepa u liberalno-naprednjačku Zavezu učiteljskih društava u Ljubljani. Početno oduševljenje brzo je splasnulo, što se najbolje odrazilo na neredovitom izlaženju i oskudnom sadržaju njegova časopisa. Valja napomenuti, da idejna razilaženja među učiteljima, izražena ponajprije u dupliranim društvima i glasilima, nisu sprečavala u pojedinim momentima zajedničke nastupe kompletnog nastavničkog zbora.

6. Mahnić uočava štetnost lista Prava naša sloga i tzv. istrijanskoga pokreta

List *Prava naša sloga*, koji je krajem prošlog stoljeća u Voloskom pokrenuo dr. Ivan Krstić, pokušao je stvarati tzv. istrijanski pokret. Ocrnjivao je narodne zastupnike, napadao Crkvu te nastojao stvoriti neprijateljstvo između svećenika i vjernika. Pokret je stekao određen broj pristaša u okolici Kastva. Kako je poslije svima postalo jasno, Krstić i glasilo *Prava naša sloga* vodili su izdajničku rabotu, a podupirala ih je Talijanska liberalna stranka. Mahnić je vrlo brzo shvatio kamo cilja Krstić, pa je g. 1901. napisao poslanicu kojom se zabranjuje čitanje lista *Prava naša sloga* na području krčke biskupije. Biskupovim javnim nastupom Krstićev je pokret počeo naglo gubiti pristalice i za nekoliko je godina, smrću pokretača, potpuno iščeznuo. Tim je postupkom Mahnić dobio na ugledu u očima javnosti.¹⁶

¹⁵ T. PERUŠKO, Prilog historiji hrvatske štampe u Istru, u: *Jadranski zbornik II*, Rijeka 1957, str. 161.

¹⁶ Vidi u: B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, Pazin, 1973, str. 367-368.

7. Spomenica papi Benediktu XV. i Svibanjska deklaracija

U prvim godinama rata, dok je vladala potpuna nesigurnost o budućnosti našeg naroda, biskup Mahnić sastao se 5. II. 1915. u Rijeci s političarima: Laginjom, Spinčićem, Trinajstićem, Kureličem, Krekom, te s o. Miloševićem, provincijalom konventualaca, i s. o. Škrivanićem, provincijalom kapucina, da bi zajedno razmotrili pripremljen tekst Spomenice za papu Benedikta XV. Spomenica je sadržavala molbu papi Benediktu XV. da se na mirovinskoj konferenciji nakon rata zauzme za naš narod. Ako bude Austrija još postojala, nek se omogući Hrvatima, Slovincima i Srbima da postanu samostalna autonomna jedinica sa sjedištem u Zagrebu. Ako ne bude više Austrije, nek ovi narodi tvore samostalnu državu. Nakon što su se prisutni suglasili s pripremljenim tekstom, o. Škrivanić i o. Milošević prihvatili su se da, usprkos strogoj cenzuri, osobno uruče spomenicu Papi. To su i učinili. Papa je obećao da će se svakako zauzeti ako bude pozvan na konferenciju. Sadržaj Spomenice gotovo je istovjetan Svibanjskoj deklaraciji pročitanoj u bečkom parlamentu dvije godine kasnije, tj. 17. V. 1917.¹⁷

Kad se pročula vijest o Svibanjskoj deklaraciji, Mahnić je bez ikakva ustručavanja u tisku podupro njezine pozicije. Za zagrebački list *Novine* predao je više članaka pod zajedničkim naslovom "Politika hrvatskih katolika" koje je cenzura kljaštrila, ali su ih bogoslovi šapirografirali i širili, a neke je objavio i ljubljanski list *Slovenec*. U uvodnom članku piše: "Prihvaćam za svoj politički program Svibanjsku deklaraciju. Germanstvo hoće da se kao tuđi elemenat uvriježi u slavensko tijelo. Ovakve aspiracije same sebe žigošu kao nasilje... Politikom Svibanjske deklaracije mi se bavimo i zaštićujemo hrvatstvu, srpstvu i slovenstvu ne samo narodne političke aspiracije i interese, nego u eminentnom smislu također i vjerske kulture".¹⁸ *Novine Das neue Österreich* započele su kampanju protiv biskupa Mahnića, Jegliča i Bauera, koji su pristajali uz jugoslavensku ideju.

17 Tekst Svibanjske deklaracije objavljen u: J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1968, str. 479.

18 A. MAHNIĆ, Jugoslovanstvo in katolicizem, u: *Slovenec*, Ljubljana, 1918., br. 126, 175 i 176.

U navedenom glasilu jugoslavenstvo se htjelo prikazati kao nasrtaj na katolicizam.

Mahnić nije odgovarao na tendenciozne napade. Biskupov tajnik Pilepić piše kako su vojne vlasti kanile deportirati Mahnića s cijelim kaptolom i s petnaestak svećenika s Krka, ali je tršćanskom namjesniku Fries-skeneu i ministru Hussareku uspjelo spasiti ga u zadnji čas. U pismu datiranom 24. IX. 1918. ministar predsjednik je prijetio da će ga, ne prekine li propagandu, "...mit ganzer Staatsgewalt zerdrücken". Bilo je ipak prekasno. Slom centralnih sila već je bio na pomolu. Ali, Mahnića je očekivalo novo i teže iskušenje.

8. Obrana narodnih prava kao put u zatočeništvo

Talijanska je vojska po završetku rata 14. X. 1918. okupirala otok Krk. Zaposjela je sve urede, izvjesila svoje zastave, otpuštala s posla nepoćudne hrvatske službenike, zatvorila čitaonicu i obustavila bilo kakvu izdavačku aktivnost. Domaći talijanaši u društvu s pridošlicama započeli su bučnu propagandu za Italiju. Bilo je izazova i provokacija. Mahnić nije odgovarao na niske izazove. Primao je predstavnike privremene vlasti i s njima korektno postupao. Dozvoljavao je svećenicima održavati mise za talijanske posade i propovijedati na njihovu jeziku. Ali kad su Talijani počeli dolaziti k njemu sa zahtjevima koji su nadilazili njihove privremene potrebe, kao npr. svečane mise za talijanskog kralja, morao se usprotiviti. Vojna vlast postojala je sve agresivnija. Nastupilo je šikaniranje domaćeg življa. Talijani su prisilili lošinjskog župnika K. Bonefačića da se odrekne župe, a malo kasnije biskupskog kancelara mons. Polonija i tajnike J. Palčića i A. Pilepića deportirali na Sardiniju. Nije postojalo pravog mjesta za utoke. Biskup nije mogao više gledati mirno na takva zbivanja, pa je 31. XII. 1918. poslao na mirovni skup u Pariz opširan memorandum u kojem je opisao stradanje domaćeg stanovništva. Mirovnoj konferenciji nije mnogo stalo do Mahnićeve memoranduma.

Vrhovni komandant primorskog pojasa, viceadmiral Umberto Cagni, zatražio je u međuvremenu od biskupa popis glagoljskih

župa, što je on energično odbio. Odlučnim i nepokolebljivim stavom Mahnić je zapečatio svoju sudbinu. Budući da se pokazala bezuspješnom internacijom biskupovih najbližih suradnika, vojna vlast je trebala pronaći načina da ga ukloni iz Krka. Namjesto u Senj, kamo je Mahnić krenuo u pratnji svog liječnika, vojna torpiljarka Espero na prevaru ga je prevezla 4. travnja 1919. u Anconu, odakle je odveden u kamalduleški samostan u Frascati blizu Rima. Tamo je proveo jedanaest mjeseci zatočeništva. Za prisilnog Mahnićeve boravka u Italiji ozbiljno se narušilo njegovo zdravstveno stanje, tako da je povratak iz zatočeništva označio kraj njegova života i rada.

9. Hrvatski katolički pokret-početak i razvoj

Hrvatski katolički pokret (dalje: HKP) označuje gibanje - u prvom redu među studentima i srednjoškolcima - koje je, u razdoblju rasta vjerskog indiferentizma s početka dvadesetog stoljeća, ostalo prepoznatljivo u povijesti Crkve među Hrvatima po cijelom nizu formiranih katoličkih laika koji su se izdigli iz uhodane vjerske osrednjosti tradicionalnih sredina, te mladenačkim žarom djelovali oko unošenja kršćanskih vrijednosti u privatni i javni život. To je razdoblje naše prošlosti kada se laikat prvi put masovno i djelatno uključio u život Crkve.

Ono što je važno ovdje naglasiti jest činjenica da je HKP, kako se pojavio i razvijao, utemeljen na Mahnićevoj analizi postojećeg vjerskog stanja kod nas, na njegovoj viziji budućnosti i nizu pokrenutih akcija usmjerenih prema mlađem naraštaju. Mahnića je vodilo uvjerenje da vjera i kršćanstvo imaju u sebi onu snagu koja je sposobna mijenjati i oplemeniti čitav privatni i javni život. To je svoje uvjerenje prenosio na druge, ovdje konkretno na mlade ljude koji su se počeli okupljati i organizirati.

Proučavajući prilike u hrvatskom narodu, biskup Mahnić je dolazio do spoznaja kako se rastače kršćanstvo, koje je vjekovima impregniralo cjelokupnu kulturu. Sa svih strana, a pogotovu kroz novinstvo, književnost, umjetnost i javnu riječ, ulaze elementi koji se kose s kršćanskim zasadama. Vjernici i cijela crkvena javnost kao

da nisu dovoljno svjesni onoga što se zbiva, pa svojim ponašanjem dopuštaju širenje liberalnih shvaćanja. Stoga je Mahnić, kao čovjek akcije, odlučio pokrenuti časopis, u mnogočemu sličan slovenskom *Rimskom katoliku*, koji je trebao u javnosti stati u obranu kršćanskih načela. Nazvao ga je *Hrvatska straža*. Novopokrenuti tromjesečni časopis s produženim naslovom "Za kršćansku prosvjetu namijenjen nauci i književnosti" i s podnaslovom "Antemurale Christianitatis" ugledao je svjetlo dana u Krku sredinom godine 1903. U uvodniku se jasno obrazlaže svrha *Hrvatske straže* (dalje: HS): "Namisao pokrenuti list za hrvatsku naobraženu ruku, koji bi ispovijedao i branio načela kršćanska i zdrave filozofije, posljedak je trajnog proučavanja prilika u kojima se nalazi javni naš život".¹⁹

HKP je svojim nastupom jasno isticao tri temeljne ideje na kojima počiva njegovo djelovanje. To su: a) vjerska, b) narodna i c) demokratska ideja. Vjerska je ideja bila smislenom okosnicom svega rada. Ona se zasnivala na radikalizmu u vjeri i kršćanskom životu, koji je biskup Mahnić uporno tražio od svojih sljedbenika kao suprotnost liberalizmu, koji ruši katoličke principe.

Narodna ideja pretpostavlja uključivanje HKP-a u napore i interese hrvatskog naroda. Članovi Pokreta nisu živjeli u izolaciji, nego su budno pratili zbivanja na ekonomskom, socijalnom i političkom planu i htjeli sa svoje strane dati doprinos boljem rješenju. A budući da je HKP okupio uglavnom mlađu generaciju, idejna strujanja i nastojanja tadašnje mladeži bila su jedna od glavnih preokupacija u katoličkim organizacijama. Mladi iz Pokreta su ujedno, iz čisto vjerskih pobuda, osjećali jači stimulans za rad u narodu.

Treća ključna ideja jest tzv. demokratizam. Misaono se nadahnjivala na pojmu "kršćanske demokracije", kojoj je Mahnić davao izuzetno značenje. Možemo je shvatiti kao "...pokušaj da se u smislu jedne političke teologije demokratski ideali jednakosti i slobode shvate kao ostvarenje Evanđelja". Prva etapa bila je razdoblje formiranja katoličkih organizacija na sveučilištima i srednjim školama. Članovi HKP-a uglavnom su - čitajući *Hrvatsku stražu* - jačali vlastite vjerske temelje i oduševljavali se vjerskim idealima. Rad se

19 Više o ovoj temi vidi u: A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić...*, str. 95-120.

odvijao unutar samih društava. Bili su zaokupljeni obranom od onih koji napadaju vjeru. Znači, zauzimali su obrambeni stav.

U drugoj vremenskoj etapi članovi Pokreta bili su pod neposrednim utjecajem misli dr. Janeza Kreka. Predavanjem na skupu u Zagrebu g. 1907, zatim nizom izlaganja na socijalnom tečaju održanom sljedeće godine također u Zagrebu, Krek je pobudio pozornost sudionika. Mnogi mladi iz Zagreba pohađali su socijalne tjedne što ih je taj poznati slovenski sociolog održavao kod Sv. Jošta blizu Kranja. Oduševljeni Krekovi učenici P. Rogulja i R. Eckert posvetili suse sustavnom proučavanju socijalne misli i socijalnih organizacija. Prvi je proboravio neko vrijeme u Ljubljani u zadružnoj školi, drugi je s istim ciljem odlazio u Belgiju. List *Luč* je g. 1910/11. dobio stalnu rubriku "Socijalni vjesnik" koju je, s točno razrađenim programom, vješto uređivao Eckert: Socijalna pitanja budila su sve veće zanimanje. Od tada su se počele osnivati organizacije na selu.

U trećoj fazi organizacije su postale brojne i jače, a članovi zreliji, tako da su stvarali vlastite stavove prema pojavama u društvu, Napuštali su sve više verbalnu obranu sa neistomišljenicima i razvijali pozitivan rad. Na prosvjetnom planu valja spomenuti da je u Zagrebu pokrenuto Kolo hrvatskih književnika i časopisom *Prosvjeta* koji je uređivao priznati književni kritičar Lj. Maraković jedan od vodeći članova HKP-a. Mnoge napetosti iz prijašnjih vremena znao je ublažiti. Novopokrenuto glasilo godine 1912. *Riječke novine*, čiji su urednici bili majstori pera R. Eckert i P. Rogulja, budilo je interes mnogih izvan crkvenih krugova.

10. Zadaci Hrvatske straže i ostalih publikacija

U svjetlu spoznaje kako dnevni tisak utiskuje pečat suvremenom svijetu i oblikuje "duh vremena", a angažirani vjernički tisak može poslužiti kao najmoćnije sredstvo protiv raskršćanjivanja javnog mnijenja, biskup Mahnić je nastojao uz pomoć vlastite tiskare odgovoriti takvu zahtjevu vremena. Smatrao je da treba putem tiskane riječi djelovati na više razina. Među njima postoje prioriteti:

Unositi kršćanska načela u javni život; tiskom treba – prema Mahnićevu shvaćanju – zahvatiti najprije u ključna pitanja vjere i kršćanstva. Polazeći od analize da se javni život raskršćanio pod utjecajem liberalizma, te da prijeti nagla propast kršćanstvu ako se nešto ne poduzme, Mahnić se odlučio na pokretanje časopisa namijenjenog inteligenciji, koji bi pomno pratio zbivanja od šireg značaja i neustrašivo branio ono što pripada kršćanstvu. Pokrenuti časopis HS je stoga uzeo u zadatak da svojim člancima i studijama analizira, odnosno prosuđuje u svjetlu kršćanskih načela i uz pomoć filozofske misli, sav javni život – koji obuhvaća područje kulture, misli, književnosti, umjetnosti, znanosti, a u određenom smislu i politike. Časopis se nije zaustavio na samoj obrani kršćanstva, nego je krenuo u produbljivanje vjerskih zasada i pružao svijetle vizije budućnosti zasnovane na kršćanskim principima. HS je poticala mlade kršćane da se organiziraju u katoličke organizacije. Dobila je i svoj *Đački prilog*, namijenjen polaznicima viših i srednjih škola, dok još nije bilo lista Luč. Zapravo je putem časopisa HS stvaran i oblikovan Hrvatski katolički pokret. Mahnić je u očima šire javnosti dobivao uglavnom ocjenu u svjetlu stavova i pogleda iznesenih u HS-i.

11. Hrvatski katolički pokret i stav prema političkim strankama

U doba kad se počeo oblikovati HKP strančarstvo je bilo među Hrvatima vrlo jako, a pristaše jedne političke grupe ponašali su se često ekskluzivistički i netolerantno prema pripadnicima drugih stranaka. Prve đačke organizacije zauzele su jasan stav i nisu htjele vezivati svoj rad uz program bilo koje političke stranke. Svaki se član mogao prikloniti političkoj grupaciji koja mu je najbolje odgovarala, uz uvjet da se program dotične stranke ne kosi s osnovnim kršćanskim načelima. Mahnić je budnim okom pratio zbivanja na političkoj sceni i rad postojećih i novih stranaka. Ispočetka je gajio neskrivene simpatije prema Stranki prava i smatrao da bi ona, obogaćena kršćansko-socijalnim programom, mogla biti nejprihvatljivija za katolička društva. Kasnije produbljivanje razdora u toj stranci udaljilo ga je od njezina programa.

Već u samom početku biskup je shvatio ozbiljnost rada na selu što su ga, u okviru nove stranke, provodila braća Radić. "Radićizam je u Hrvatskoj jedini ozbiljni čimbenik s kojim će se morati ozbiljno računati, dok će se drugi: obzoraštvo, domovinaštvo, pravaštvo, naprednjaštvo, poput jutarnje magle raspliniti... Od braće se Radića može svijet mnogo čemu naučiti. Oni rade. Rade riječju, perom, djelom... Oni imaju visoku, sakupljenu, uvrštenu pod brojnim geslom: demokracija". Mahnić je želio da se katoličke đačke organizacije zauzmu slično kao i pripadnici Radićeve stranke oko tzv. "kršćanske demokracije". Razmišljao je i o suradnji s Radićevim programima, ali se brzo uvjerio kako Radić želi isključiti Crkvu iz svojih akcija⁵⁰⁷. Analizirajući Radićeva djela, Mahnić je u kasnijem razdoblju otkrivao kod njega ideju "demokratskog radikalizma", prema kojoj ne postoji ništa sveto povrh naroda. Od tada je s rezevom promatrao Radićev rad.²⁰

S razvojem katoličkog pokreta sve se više u javnosti postavljalo pitanje o stvaranju katoličke stranke. U rasprave se uključivao i necrkveni tisak i najčešće odbacivao mogućnost postojanja takve stranke. Stvar se postavljala s načelnog i s praktičnog vida. Znalo se da u nekim zemljama, kao što su Austrija, Njemačka, Slovenija i sl. takve stranke postoje, a u Italiji i Francuskoj nije ih bilo. Uzimajući kao polazište stav pape Pija X, Mahnić je odobravao osnivanje takve stranke, jer je smatrao da je u uvjetima moderne demokracije katolička stranka vjernicima prikladno sredstvo za oblikovanje javnog mijenja.

Iako mu se to ispočetka činilo lako ostvarivo, poslije je biskup shvatio kak onije jednostavno ustanoviti katoličku stranku kod nas. "Za tjeranje politike... nedostaje u nas Hrvata najneophodnijih uslova i spremnosti. Neoprostiva lakoumnost, beznačelnost i beznačajnost, prevrtljivost, nesloga i strančarstvo, onemogućuju svaku veću akciju". Zaključio je da se do daljnjeg HKP mora zadovoljiti radom na socijalnom polju, a ujedno razvijati osjećaj za zajedništvo.²¹

Kako je vrijeme odmicalo, u društveno-političkom životu zbivali su se novi pomaci. Početkom drugog desetljeća oblikovao se

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

Omladinski pokret, koji se, potpomognut od vladajuće Hrvatsko-srpske koalicije, nadahnjivao na jugoslavenskom nacionalističkom duhu, a nastupao je s izrazitim antiklerikalnim raspoloženjem. U programima i akcijama Omladinskog pokreta u kojima se omalovažavalo vjerske osjećaje nisu mogli sudjelovali članovi katoličkih organizacija, ali su sve više usvajali jugoslavensku ornijetaciju.

I. Butković, jedan od vodećih članova u Pokretu, pisao je pred kraj rata kako će trebati što prije organizirati samostalnu političku stranku, ili u slučaju potrebe poduprijeti program one stranke čija je orijentacija najprihvatljivija. Odmah nakon rata, dok je Mahnić bio u talianskom zatočeništvu, osnovao je P. Rogulja, jedan od najutjecajnijih zagrebačkih seniora, stranku prozvanu Hrvatska pučka stranka (dalje: HPS). Seniorat je odredio da članovi katoličkih organizacija ubuduće politički djeluju u sklopu stranke.

Čini se da baš tada prilike nisu bile dovoljno zrele za odmjerno političko nastupanje HKP-a. Iako su predstavnici zauzetih hrvatskih laika slijedili model Hrvatski orlovski savez (dalje: HOS) koji je, omasovljen, težio za što većom samostalnošću. Izbijale su napetosti između njega i ostalih đaćkih organizacija ujedinjenih u Jugoslavenskoj đaćkoj ligi (dalje: Liga). Nadalje, enciklikom *Ubi arcano Dei* od 22. XII.1922. zacrtao je Pio XI. pravce katoličke akcije (dalje: KA) kao izvanpolitičkog organiziranog katoličkog djelovanja. Vođe HOS-a, I. Protulipac, I. Merz, M. Stanković i drugi zastupali su nepolitičko djelovanje katoličkih organizacija prema modelu KA. Seniorat je smatrao da je izvanpolitička djelatnost, kako je proklamirala KA, oblikovana prema talijanskom i francuskom modelu. Kao dokaz uzimao je činjenicu kako katoličke stranke u Sloveniji, Austriji, Njemačkoj, Belgiji i Nizozemskoj ne odustaju od svog angažiranja. Merz ideolog orlova, bio je pod neposrednim utjecajem francuske misli i literature. Napetosti su urodile rascjepom između HOS-a i ostalog dijela HKP-a predvođenog Senioratom. Budući da je stranku podupirao samo dio članstva HKP-a, ona nije odigravala značajniju ulogu u političkom životu. Jedna i druga strana u HKP-u, tj. ona koja se htjela angažirati politički putem HPS-e i druga strana – orlovi i kasnije križari, koji su zastupali nepolitičko djelovanje –

nalazili su opravdanje za svoje stavove u Mahniću. Prvi su držali da je osnivanje stranke samo logički nastavak Mahnićeve misli, a drugi su isticali da je krčki biskup uvijek podupirao crkvenu liniju, pa – budući da je papa u proglasu KA stao na stajalištu izvanpolitičkog djelovanja – politička stranka ne izvire iz Mahnićeve misli.

Ako želimo Mahnićev stav prema politici, odnosno političkoj stranci, dovesti u relacije s političkim ili izvanpolitičkim djelovanjem poratnih katoličkih organizacija, valja nam dobro razumijeti nekoliko temeljnih postavki:

- a) HKP je – po Mahniću – pokret otvorenog tipa sa svrhom preobraženja cjelokupnog života u skladu s kršćanskim principima. Djelovanje na političkom polju ili putem političke stranke bilo je samo jedan od mogućih načina djelovanja. Stranka se smatrala samo sredstvom. Ukoliko bi se pokazalo da to sredstvo nije efikasno, odnosno da nema uvjeta za odgovarajuće uspjehe, nije imalo smisla dalje ga podupirati.
- b) Osnivanje HPS-e nije bilo u suprotnosti s razvojem događaja u HKP-u i sa stavom njegova osnivača. Međutim, nije imalo smisla podupirati stranku ako se pokazala neuspješnom.
- c) Usuđujemo se ustvrditi da je prenaplašeno nepolitičko djelovanje orlova i kasnijih križara značilo zaokret prema interiorizaciji HKP-a. S deklarativnim prizivom na unutarnji kršćanski život članova, djelovanje prema van ostalo je dobrim dijelom površinsko. Iscrpljivalo se u sletovima, priredbama, paradama, glazbenim nastupima i sl. Pitanje je: Koliko su tadašnja masovna i oku ugodna vjernička okupljanja bila u dosluhu s društvenim previranjima i kakav su utjecaj izvršila prema van? Kakve su perspektive u sebi nosila?

Mahnićev odnos prema politici nije ostao na površini. Prateći pomno društvena zbivanja, stvarao je zajedno s drugim članovima katoličkih organizacija vizije budućnosti. Zahvaljujući takvu stavu i pripadnici HKP-a iz vremena prije Prvog svjetskog rata nisu se našli zatečeni i nepripravni u novonastalim prilikama nakon Prvog svjetskog rata.²²

²² *Isto.*

12. Javno djelovanje putem mass-medija

Biskup Mahnić pridavao je u pastoralu izuzetno značenje mass-medijima, a to je u ono doba bio tisak. Promatrajući ulogu tiska općenito u svijetu i napose u javnom životu, dolazio je do praktičkog uvjerenja kako to isto sredstvo, tisak, mora vršiti nezamjenjivu ulogu u pastoralu. HKP razvio je veoma široku lepezu svojih listova i glasila, a sam je Mahnić u Sloveniji i Hrvatskoj sam je napisao i objavio više od 15.000 stranica.

Zaključak - pokušaj valorizacije

HKP i njegovi članovi nastojali su nadići razinu tradicionalnog vjerskog doživljavanja i osposobiti se za unosenje katoličkih načela u razne sektore privatnog i javnog života. Tipovi organizacija nisu bili zastarjele strukture zatvorenog tipa pomoću kojih bi se članovi branili od vanjskih utjecaja, nego su bili otvorena društva koja su javno djelovala u školi, na sveučilištu, selu i drugdje. Zato je pripadanje Katoličkom pokretu označavalo javno ispovijedanje vjere u ambijentu koji se dobrim dijelom distancirao od Crkve i vjere.

Poput sličnih katoličkih pokreta u Europi, početni cilj Hrvatskog katoličkog pokreta bio je obrana vjere i Crkve. Međutim, da je ostao samo na toj razini, u povijesti bi bio označen kao jedan od niza restauratorskih pokreta koji bi u naletu novih vremena ostao bez većih rezultata. Ali on je uskoro razvio pozitivne programe djelovanja na vjerskom, prosvjetnom i socijalnom planu, najprije među đacima, a zatim i među drugim slojevima. Isticao je vjersku, narodnu i demokratsku sastavnicu kao tri osnovne ideje na kojima zasniva svoj rad. Svoju misiju obnove Hrvatski katolički pokret vršio je izvan područja na kojem se sukobljuju različiti interesi političkih stranaka i ekonomskih skupina, što mu je omogućilo da prebrodi pokrajinske granice i ojača svijest zajedničke vjerske i nacionalne pripadnosti. Započet kao đачki pokret, trajno je sačuvao u sebi kvalitete koje su vlastite mladosti: svježinu, zanos, optimizam i vjeru u pobjedu dobra, nesebičan rad za uzvišene vjerske i narodne ideje. I nakon zavr-

šenih studija članovi crkvenih organizacija nosili su u sebi znakove optimizma, svježine duha i zauzetosti za vjersku stvar.

Koliko je Hrvatski katolički pokret, barem u Mahnićevu razdoblju, uspio unijeti katoličke principe u privatni i javni život, nije lako procijeniti. Nije, dakako, uspio zaustaviti prodor liberalnih ideja, jer su se one širile u sklopu svjetskog procesa. Pokazatelj uspješnosti Hrvatskog katoličkog pokreta ostaje u činjenici da je u katoličkim organizacijama velika većina članova osnažila i učvrstila svoje vjerovanje i, sačuvavši cijelog života bitnu duhovno-kršćansku formaciju, svojim djelovanjem, pogotovu na području prosvjete i literature, vjerski utjecala na okolinu. U tom je vidu on poprimio svoju vanjsku manifestativnu dimenziju jer je bio organiziranom zajednicom apostolata koja je težila duhovnoj, društvenoj i kulturnoj obnovi hrvatskog naroda. Mahnić je očito htio istaknuti da vjera ima što reći na svim područjima života.

CROATIAN CATHOLIC MOVEMENT INITIATIVES AND ACCOMPLISHMENTS IN THE PUBLIC LIFE

Summary

Croatian catholic movement and its members aimed to surpass the level of the traditional religious experience and train themselves for a permeation of different sectors of private and public life with catholic principles. The types or organisations were not the old fashioned closed structures which would protect the members from outside influences, but, on the contrary; these were open societies that acted publicly in schools, universities, communities and other. Therefore the appurtenance to the Catholic movement denoted the public confession of faith in an ambient that in a great deal had already distanced itself from the Church and the faith.

Just like similar catholic movements in Europe, the starting aim of the Croatian catholic movement was the defence of faith and of the Church. But, if it had remained only on that level, history would remember it just as one of many restoration movements which in upcoming new times remained without results. On the contrary, it developed positive programmes of action in religious, educational and social field, firstly among students, then in other strata of society. It accentuated the religious, national and democratic components as the three fundamental ideas on which it based its work. Croatian catholic movement promoted its mission of restoration out of the fields in which different interests of political parties and economical groups were in conflict, which had enabled a surpassing of local boundaries, strengthening of the conscience of a common religious and national belonging. Promoted as a student movement, it conserved the qualities proper to youth: freshness, enthusiasm, optimism and faith in the victory of good, unselfish work for higher religious and national ideas. After the completion of their studies, the members of the Church organisations kept the signs of optimism, freshness of spirit and concern for the matter of faith/religion. The Croatian catholic move-

ment, at least in the period of Mahnić, managed to introduce catholic principles in the private and public life, but it is not easily evaluated. It did not manage to stop the influence of the liberal ideas because those were promulgated in a larger context of the worldly processes. The indicator of the success of the Croatian catholic movement remains the fact that in the catholic organisations the great majority of the members reinforced and strengthened its beliefs, and by keeping during the whole life an important spiritual-christian formation, by its activity especially on the field of education and literature, it affected the ambient in the matter of faith. In this sense, it assumed a dimension of an outer manifestation because it was an organised community of apostolate which aimed at a spiritual, social and cultural renewal of the Croatian people. Mahnić wanted to say that faith has something to say in all fields of life.

Key words: Croatian catholic movement, public life, Christian principles, mass media, social activity.

